

Kyrkorglar i Sockna

Orgeln omtalas redan i antika skrifter. Som kyrkligt instrument omtalas den i bysantinska urkunder redan år 812. Den orgeltyp som idag står i våra kyrkor började utvecklas under senmedeltiden. Orgeln förknippas idag med kyrkorummet. Så har det inte alltid varit. I gången tid användes den i furstehusen och senare i burgna familjers hem. Även i vår tid klingar orgeln i andra än sakrala sammanhang. Exempel på det är konserthusorglar, orglar i ordenshus, biograforglar, ja till och med varuhusorglar.

Allmän presentation av piporgeln

Orgeln är till sin klangliga karaktär ett blåsinstrument. Speltekniskt är den ett tangentinstrument. Piporna är ordnade halvtonsvis efter klangfärg i stämmor, så kallade register. Stämmorna ställs upp i olika s k verk enligt följande:

- A Huvudverket, som bland annat innehåller de viktiga principalstämmorna, mixturen och ofta en smattrande trumpet.
- B Öververket, som placeras över huvudverket. Detta är ofta en "mjukare" variant av huvudverket.
- C Bröstverket, som har sin plats i huvudhöjd med organisten. Av utrymmesskäl finns här ofta en regalstämma det vill säga en röststämma med kort uppsats.
- D Crescendoverket eller svällverket som är inbyggt i ett skåp med reglerbara luckor som organisten via en pedal kan öppna och stänga. Detta verk är vanligt i de romantiska orglarna från 1800-talet.
- E Under barockepoken byggdes ofta på de stora orglarna ett räckpositiv – namnet av att detta verke placerades bakom organistens rygg.
- F Pedalverket där de stora luftslukande basstämmorna finns – ofta spetsat med en kraftfull basunstämma.

Verken är ibland inbyggda i separata skåp som är öppna mot kyrkorummet. Fasaden bör ge en sann bild av orgelns verksuppbyggnad. Detta har inte alltid beaktats utan ibland kan en orgelfasad helt eller delvis bestå av blindpipor eller andra dekorativa detaljer. Det är en stor fördel om orgelns alla verk öppnar sig genom fasaden eftersom instrumentets djup härigenom blir minsta möjliga och piporna kan ljuda direkt ut i kyrkorummet.

Orgelns tekniska uppbyggnad

För att orgeln ska kunna ljuda måste den förses med luft. Det görs idag med de s k bälgarna. Dessa förses med luft från en elektrisk fläkt via kanaler av trä. Från bälgen går luften in i luftlådorna där luften fördelas till de olika piporna genom slejflådan. Organisten styr orgelns pipor från spelbordet genom registerandrag, klaviatur och pedal som via träribbor (s k abstrakter) står i kontakt med luftlådan, ventilerna och slejferna. Orgeln har tre typer av kraftöverföring:

- A Mekanisk
- B Pneumatisk
- C Elektrisk

ORGLARNA I PASTORATETS KYRKOR

Åtvidaberg, Gamla kyrkan

Helmekanisk barockorgel

Byggd av Jonas Wistenius 1751

Kororgel, digitalorgel

Allen

Åtvidaberg, Stora kyrkan

Helmekanisk senromantisk orgel

Byggd av Åkerman & Lund 1884

Åtvidaberg, Gravkapellet

Digitalorgel

Allen

Grebo

Pneumatisk efterromantisk orgel

Byggd av Hammarberg 1926

Piporgel, helmekanisk gustaviansk orgel

Byggd av Schiörlin 1785
(nedmonterad, magasinerad)

Björnsäter

Helmekanisk (pneumatiserad 1940)
tidig romantisk orgel

Byggd av Gustaf Andersson 1830
Ombyggd av Hammarberg 1940

Gärdserum

Helmekanisk, med elektrisk
registratur, högromantisk orgel

Byggd av Marcussen (danskt företag) 1850
Ombyggd av Mårtensson 1950

Hannäs

Helmekanisk högromantisk orgel

Byggd av Elfström 1850
Ombyggd av Jacoby 1950

Yxnerum

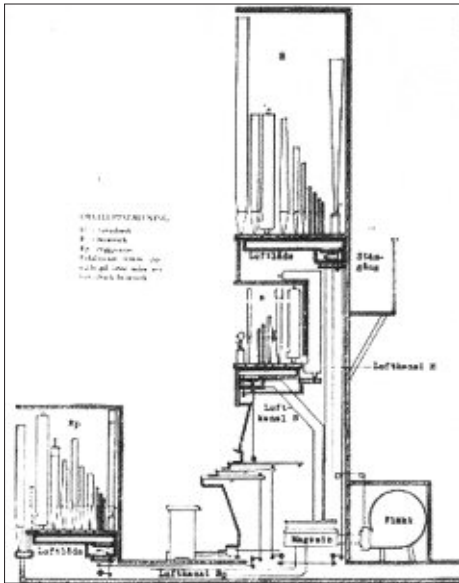
Mekanisk tidig romantisk orgel

Byggd av Karl-Magnus Ringström 1826

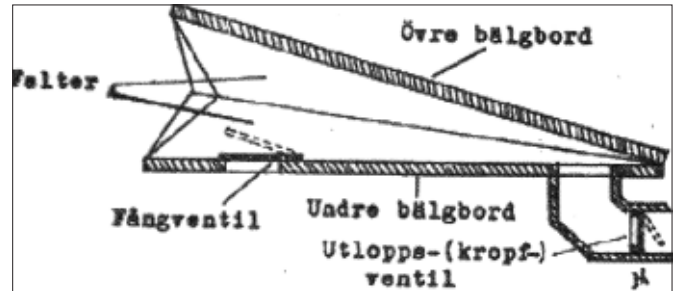
Kororgel, digitalorgel

Allen

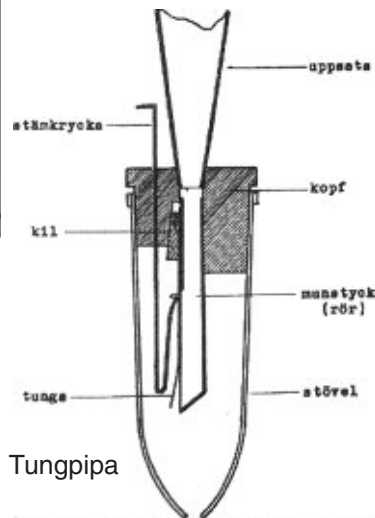
Bilder på detaljer som ingår i en orgel

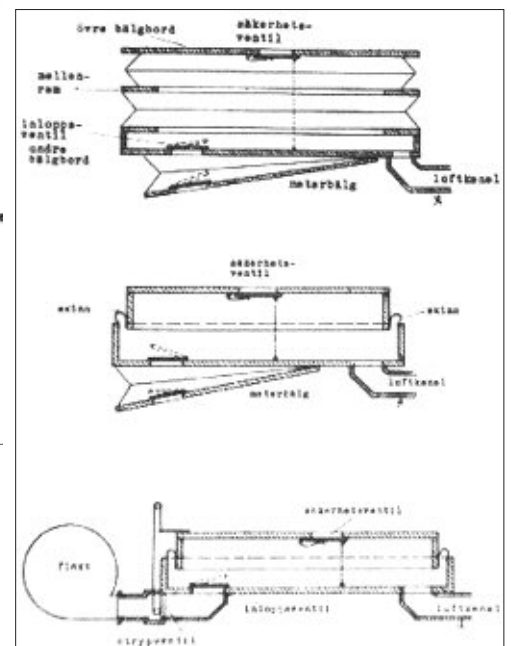
Exempel på orgeluppställning (barock)

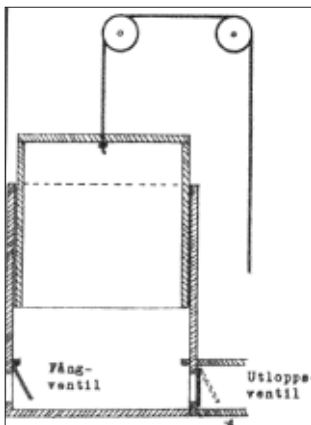
Kilbälg

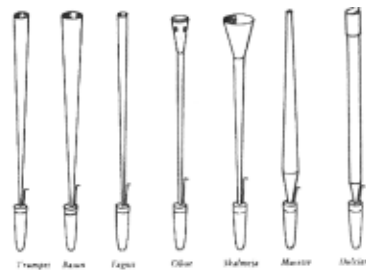
Tungpipa

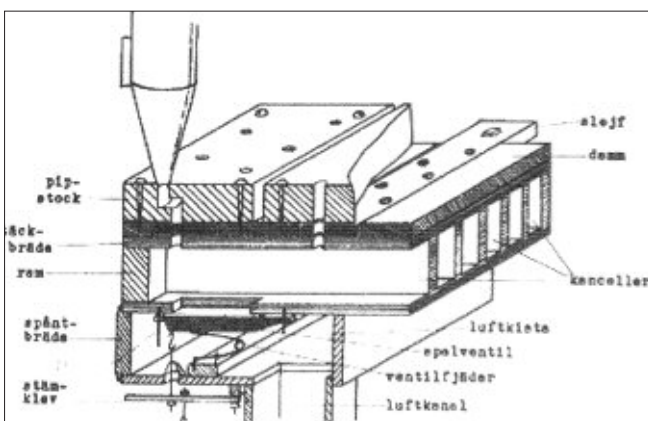
Olika bälgmagasin

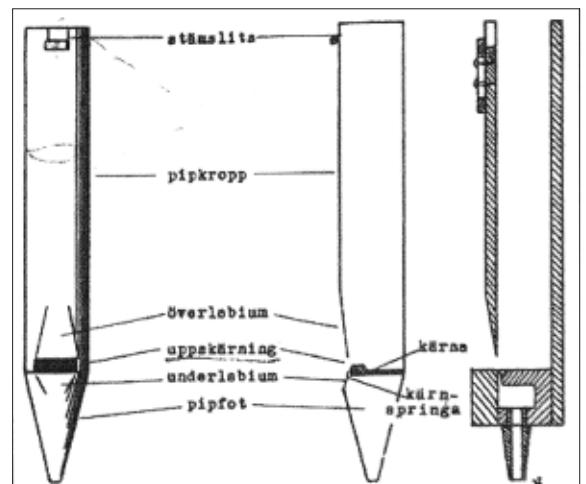
Kubbälg

Några viktiga rörstämor

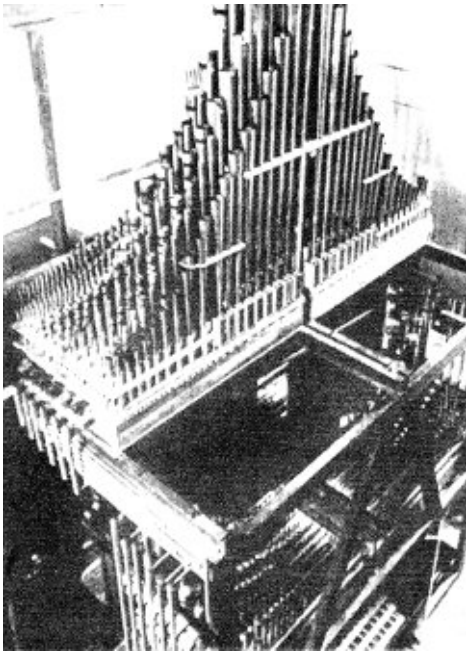

Slejflåda

Labialpipor

EXEMPEL PÅ ORGELFASADER

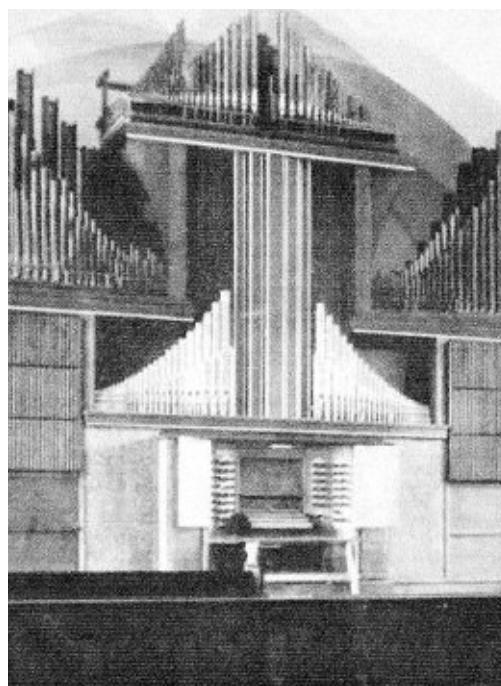
Pipverk hos en barock orgeltyp

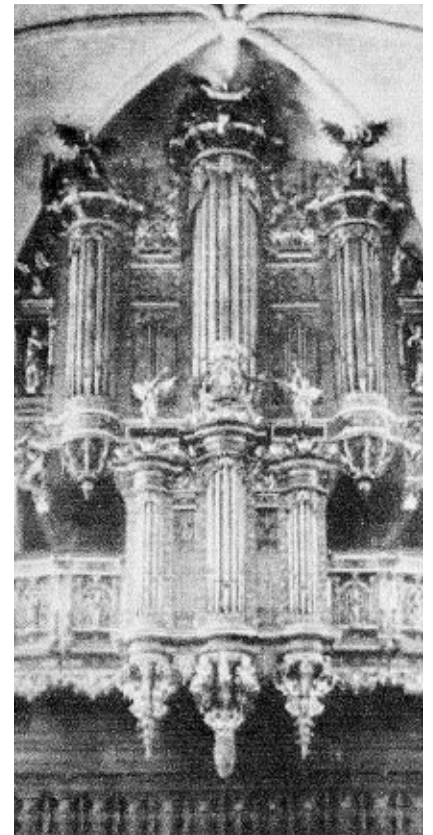
Spelbord, romantiskt

Romantik

Modern (1900-tal)

Högbarock

De mest berömda svenska orgelbyggarna fram till början av 1900-talet

Jonas Niklas Cadman

Jonas Wistenius (1700–1777)

Per Schiörlin (1736–1815)

Gustav Andersson (–1859)

Per Zacharias Strand (1797–1844)

Sven och Erik Nordström (1800)

Firma Åkerman & Lund

P L Åkerman (1826–1876)

E A Zetterquist (1809–1888)

Löfstad bruks kyrka

Åtvids Gamla kyrka, St. Gertruds kyrka, Västervik

Grebo kyrka, Gammalkils kyrka

Bjösätters kyrka

Lunds domkyrka

Västra Eneby kyrka

Åtvids Stora kyrka, Uppsala domkyrka

Linköpings domkyrka

Källor:

En liten orgelbok	J H Åberg
Orgelinventarium	E Erics
Kyrkoorgeln	G Westblad
Arkiv	Åtvids Pastorat

PROJEKT 6. Kyrkorglar i Sockna
Projektarbete för
Åtvidabergs Teknikhistoriska Sällskap

Gruppdeltagare:

Ingemar Ericsson (sammankallande)
Göran Gustavsson
Alexander Trawtjenko
Magnus Bernheden